

Antoni Condal.

Els gèneres *Condalia*

Els epònims

Gèneres *Condalia*. Gèneres botànics descrits pels botànics Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón i, posteriorment, per A. J. Cavanilles, qui batejaren diferents plantes amb aquest nom en honor del metge i botànic català Antoni Condal.^{1,2}

Antoni Condal, l'home

Es disposa de poques dades sobre la vida d'Antoni Condal. Se sap que era metge, de Barcelona, i que fou un dels dos metges, ambdós catalans, que acompanyaren Pehr Löfling, el deixeble de Linné, en la seva expedició a la Guaiana (1754-56).³⁻⁶ L'altre metge fou Benet Paltor, a qui Ruiz i Pavón dedicaren també un gènere de plantes.⁷

Tots dos participaren en l'expedició que la Corona espanyola va enviar, comandada per José de Iturriaga, per delimitar les fronteres entre els territoris d'Espanya i Portugal a la zona de l'Orinoco (vegeu el capítol dedicat a Benet Paltor, en aquest mateix volum, on es descriu amb més detall aquesta expedició⁷). A més de cartògrafs, astrònoms, capellans, cirurgians i militars de tropa, a l'expedició viatjava també un grup de naturalistes dirigits per Pehr Löfling, a qui acompanyaven els dos metges, Benet Paltor i Antoni Condal, i dos dibuixants, Bruno Salvador Carmona i Juan de Dios Castel:⁴ era el primer que un govern espanyol finançava i enviava als seus dominis sud-americans.⁸

L'expedició va sortir del port de Cadis el 15 de febrer de 1754 i després de 55 dies de navegació va arribar a Cumanà; des d'allà, els naturalistes van començar els treballs de camp. Durant els primers mesos van herboritzar a les proximitats de Cumanà on estudiaren també la fauna. El mes de juny prosseguiren aquesta feina a Ipure, Macarapan i Cumanacoitia i a finals d'aquell mes P. Löfling, acompanyat de B. Paltor i J. Castel,

s'embarcà cap a Barcelona (Veneçuela). Les dures condicions ambientals van afectar notablement la salut dels naturalistes i el ritme dels seus treballs s'alentí. Van recórrer part de les missions de Píritu, les ribes del riu Unare, Tocuyo, Puruey i Clarines. A mitjan agost van tornar a Barcelona i es van desplaçar, aquest cop amb barca, fins a Cumanà, on van arribar a finals d'agost. P. Löfling, ja amb la salut molt feble, va quedar-se a Cumanà.

J. de Iturriaga prosseguia el seu camí cap a les fonts de l'Orinoco. La comissió es va dividir en dos grups. J. Solano encapçalava el que es va dirigir a l'illa Trinitat i, des d'allà, cap a les fonts de l'Orinoco; viatjaven amb ell B. Paltor i J. Castel. L'altre grup el dirigia E. Alvarado; viatjaven per terra i anaven amb ell P. Löfling, A. Condal i B. Carmona. Els dos grups es retrobarien més tard a la Guaiana.⁴

Tot i que l'expedició botànica havia de recollir tanta informació com fos possible i l'objectiu general era la cerca de notícies d'història natural en l'àrea compresa entre l'Orinoco i l'Amazones, la finalitat principal de la seva presència en aquesta expedició era la cerca i perfeccionament de la canyella;⁶ també tenien ordres específiques en relació amb el cacau i alguns altres articles que interessaven a Espanya. Els espècimens recollits per l'equip de Löfling havien de ser enviats al gabinet reial i havien de servir per intercanviar els duplicats amb institucions europees similars. Els primers mesos, l'activitat va ser molt productiva

(més de 600 espècies de plantes), però les males condicions i les malalties feren que aquest ritme anés disminuint.

P. Löfling seguia malalt però, tot i això, el 5 d'abril, seguint les ordres de J. de Iturriaga, l'expedició s'encaminà cap a la Guaiana, fins arribar a Santo Tomé de Guaiana.⁴ Al començament de setembre, P. Löfling, malalt i amb febre, es traslladà a San Antonio de Caroní, on va morir el 22 de febrer de 1756.⁶ Amb la seva mort es va desfer progressivament l'equip de naturalistes:⁹ mentre alguns van desertar, altres van passar a fer altres tasques dins de l'expedició.⁴ Antoni Condal va desertar l'1 d'agost següent (no hem trobat més dades sobre A. Condal posteriors a aquesta data). Paltor va prosseguir amb els treballs de botànica de Löfling i, per encàrrec d'Iturriaga, assumí la formació dels dibuixants i la direcció del treball botànic.⁶ Finalment, l'agost de 1757 Paltor també desertà. La comissió dirigida per J. de Iturriaga es va donar per finalitzada el juny de 1760. El febrer de 1761, el Tractat del Pardo anul·là les decisions signades al Tractat de Madrid. La divisió territorial es va ajornar. Espanya, però, havia signat acords amb els nadius de l'Alt Orinoco.⁴

Els gèneres *Condalia*

Com es comenta també en altres capítols, els botànics Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón van descriure per primera vegada un gran nombre de plantes i de gèneres nous, als que donaren el nom de científics, metges, botànics o personalitats; era aquesta una pràctica freqüent entre els botànics de l'època.¹⁰ És així que batejaren en honor d'Antoni Condal el gènere *Condalia* (*Condalia* Ruiz & Pav.).¹

H. Ruiz i J. A. Pavón descrigueren aquest gènere el 1794 en la seva obra *Florae peruvianae, et chilensis prodromus*¹ i feren constar que el dedicaven a Antoni Condal: «Género dedicado á Don Antonio Condal, Médico Catalan, discípulo de Pedro Loeffling, y uno de sus dos compañeros en el viaje al Orinoco» (Figura 1). A la mateixa obra inclogueren unes il·lustracions en les que es podia observar el detall de les característiques d'aquest gènere (Figura 2).

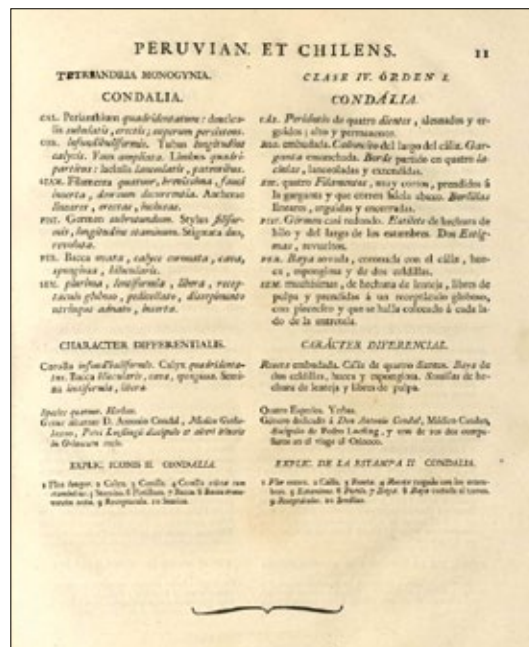

Figura 1. Pàgina 11 de l'obra d'H. Ruiz i J. A. Pavón *Florae peruvianae, et chilensis prodromus* (1794) on es descriu per primera vegada el gènere *Condalia*, dedicat a Antoni Condal.¹

H. Ruiz va deixar constància escrita, en forma de diari i amb molt detall, del viatge al Perú i a Xile. No va ser, però, fins l'any 1931 que una part d'aquests escrits va veure la llum. Va ser gràcies a A. J. Barreiro, que va rescatar el manuscrit que tenia un familiar de l'autor, i a la Comisión de Estudios Retrospectivos de Historia Natural de la Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales de Madrid,¹¹ que es van publicar en aquella ciutat (*Relación del viaje hecho a los reynos del Perú y Chile por los botánicos y dibujantes enviados para aquella expedición, extractado de los diarios por el orden que llevó en estos su autor Don Hipólito Ruiz*). En aquest llibre podem llegir el que Ruiz relata: «Durante nra. mansion en Cuchero descubrimos muchas plantas de las cuales describí las siguientes:», i inclou una llarga relació de plantes, entre les quals la *Condalia sessilis* (pàg.112). Més endavant (p.116), segueix: «Recogí durante el mes que permanecí en este Pueblo una hermosa colección de esqueletos de plantas y dibujos y describí las siguientes:», i segueix també una llarga llista de plantes entre les que en aquesta ocasió cita dues *Condalia*: *C. lanceolata* i *C. obovata*.

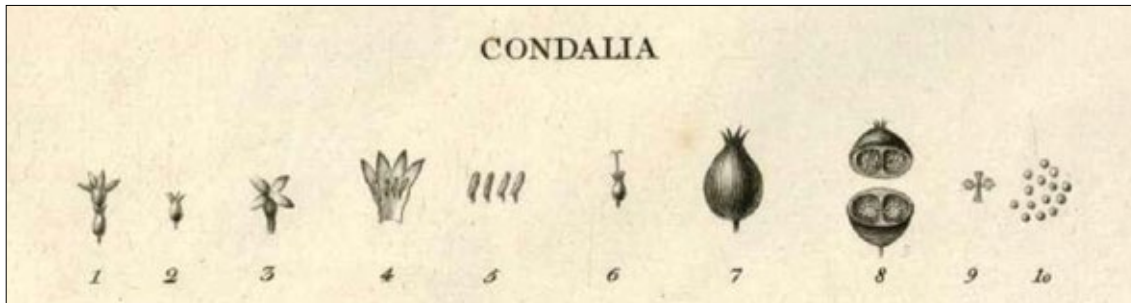

Figura 2. Il·lustracions del gènere *Condalia* incloses a *Florae peruvianae, et chilensis prodromus* (1794).¹

Barreiro, a l'epíleg (p. 465), revisa l'obra de Ruiz i Pavón *Florae peruvianae, et chilensis prodromus*¹ i explica: «Hay que reconocer todavía en esta obra otro acierto, y no pequeño, y es el de consagrar la mayoría de los géneros a españoles beneméritos de las ciencias naturales. A través de sus páginas van desfilando los nombres de todos aquellos que, o las cultivaron, especialmente la Botánica, o las fomentaron y promovieron con su apoyo material o moral». /.../ «Gracias a esta previsión cabe recordar aquí los nombres de /.../ don Antonio Condal, médico y botánico de la expedición de Iturriaga y Loeffling (1751) al Orinoco, género *Condalia*...». Val a dir que també comenta: «Concretándonos al siglo XVIII, podemos asegurar que será rarísimo el español que deje de tener su puesto en el *Prodrómo*, si protegía la ciencia de las plantas o dedicó a ella sus aptitudes y desvelos». Bona prova d'això són els gèneres que porten el nom de metges botànics catalans gràcies a ells, alguns dels quals hem tractat també en els diferents volums d'aquesta *Eponímia mèdica catalana* i en diferents articles publicats a *Annals de Medicina*: el gènere *Masdevallia*, dedicat a Josep Masdevall;¹² el gènere *Clarisia*, dedicat a Miquel Bernades i Claris;¹³ el gènere *Miconia*, dedicat a Francesc Micó;¹⁴ el gènere *Paltoria*, dedicat a Benet Paltor i Fiter,⁷ i el gènere *Soliva*, dedicat aquest a Salvador Soliva.¹⁵

D'aquest manuscrit d'H. Ruiz, que havia restat inèdit fins el 1931, es publicà una segona edició, més completa, el 1952¹⁶ («enmendada y completada de todo lo que le faltaba, según la copia definitiva, inédita, del Manuscrito de D. Hipólito»), que no incorpora cap informació nova pel que fa a A. Condal i el gènere *Condalia*.

No havien de passar però gaires anys per què H. Ruiz i J. A. Pavón s'adonessin que el que ells havien considerat un gènere de plantes nou i havien batejat com a gènere *Condalia*, realment no ho era i era, de fet, el mateix que el gènere *Coccocipsilum*. Així ho reconeixien el 1798 en un altre dels seus llibres, *Systema vegetabilium florae peruvianae et chilensis, characteres Prodrómi genericos differentiales*¹⁷ (Figura 3) (p. 28): «*Coccocipsilum*. /.../ Obs. Genus nostrum *Condalia* ad *Coccocipsili* Genus redigi debere, no-

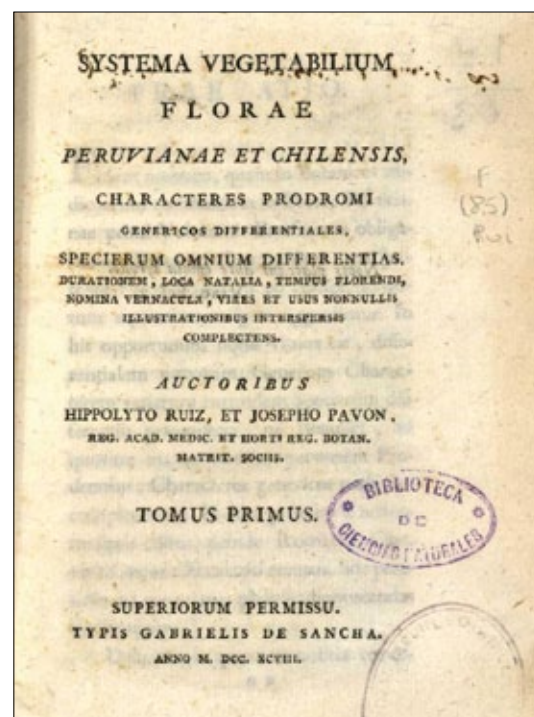

Figura 3. Portada de l'obra d'H. Ruiz i J. A. Pavón *Systema vegetabilium florae peruvianae et chilensis* (1798) on expliquen que el gènere *Condalia*, dedicat a Antoni Condal, és el mateix que un altre gènere ja descrit anteriorment.¹⁷

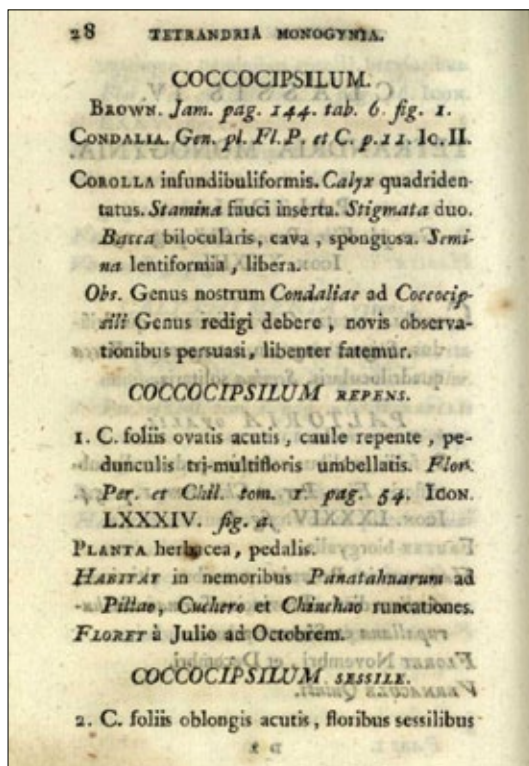

Figura 4. Pàgina 28 de l'obra d'H. Ruiz i J. A. Pavón *Systema vegetabilium florum peruvianae et chilensis* (1798) on descriuen el gènere *Coccocipsilum* i expliquen que aquest gènere és el mateix que el que havien batejat com a *Condalia*.¹⁷

vis observationibus persuasi, libenter fatemur» (Figura 4).

Tot i això, una edició d'aquell mateix any, que completava la *Florae peruvianae, et chilensis prodromus*, la *Flora peruviana, et chilensis, sive descriptiones, et icones*,¹⁸ encara incloïa les diferents *Condalia* de Ruiz i Pavón: *C. repens*, *C. sessilis*, *C. obovata* i *C. lanceolata*. I en publicava, a més, una magnífica il·lustració (Figura 5).

Molt aviat, el 1799, un altre destacat botànic espanyol, A. J. Cavanilles, dedica a A. Condal un altre gènere, que portarà el mateix nom: *Condalia*. Aquest nou gènere, de la família *Rhamnaceae*, correspon a unes plantes cultivades al Real Jardín Botánico de Madrid, les llavors de les quals provenien de Xile. Cavanilles ho publica a *Anales de Historia Natural*² (Figura 6) i explica: «Los autores de la Flora del Perú y Chile dedicaron en su Prodrómo un género á D. Antonio Condál, compañero de Loëfling en el viaje al Orinoco; pero habiéndolo examinado de nuevo

Figura 5. *Condalia repens*. Il·lustració publicada a l'obra d'H. Ruiz i J. A. Pavón *Flora Peruviana, et Chilensis, sive, Descriptiones et icones plantarum* (1798),¹⁸ al costat de la *Paltoria ovalis* (gènere *Paltoria*, dedicat al també metge català Benet Paltor¹⁹).

dixeron en la pág. 28 de su Sistema que era un verdadero *Coccocipsilum*. Para que se conserve pues la memoria de Condál le dedico yo ahora este género nuevo». A més, la detallada descripció del nou gènere s'acompanya d'una excel·lent il·lustració (Figura 7). Aquesta descripció del nou gènere la publica Cavanilles el 1801 a la seva obra *Icones et descriptiones plantarum*.¹⁹ Afegeix però una petita nota (p. 83) en la que reconeix (com també li faran notar Ruiz i Pavón) que aquesta planta es correspon amb una descrita anteriorment (*Ziniphus mirtoides*).

Ruiz i Pavón, en veure que Cavanilles havia dedicat un gènere a Condal, repongueren, amb la següent nota publicada a *Suplemento á la quinología*²⁰ també el 1801: «Para que al Sr. Cavanilles no vuelva á sucederle nueva desgracia botánica, le hacemos sabedor, que entre los varios géneros Nuevos que aun nos restan por publicar se halla ya la *Cosmibuena*, que debe ocupar el lugar que dexa libre la otra. Tambien

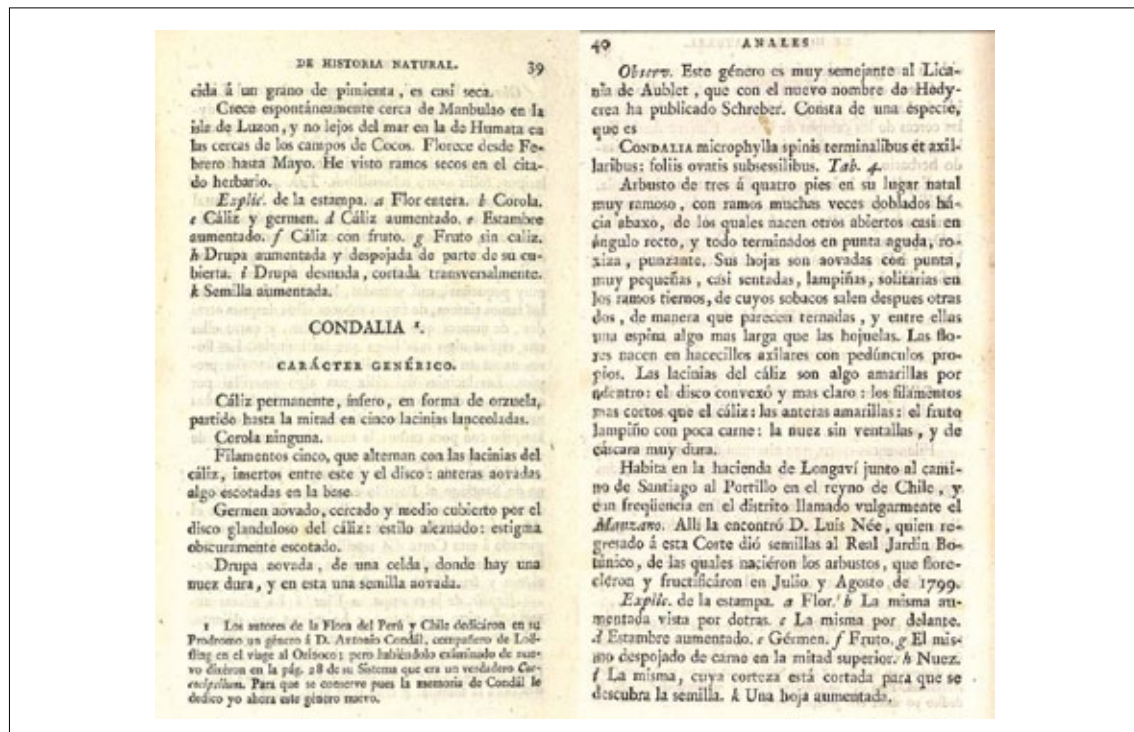

Figura 6. Primera descripció del nou gènere *Condalia*, dedicat per A. Cavanilles a Antoni Condal, el 1799.²

le noticiamos, que se halla entre dichos géneros nuevos nuestra nueva *Condalia* para perpetuar la memoria de D. Antonio Condal, á quien el Sr. Cavanilles, despues que nosotros reduximos nuestra primera *Condalia* al Género *Coccocypsilum* de Brown, dedicó una nueva Especie de *Rhamnus* de Linneo, descrita por el Dr. Ortega con el nombre de *Ziziphus myrtoides*». També el nou gènere *Condalia* descrit per Cavanilles havia estat ja descrit abans!

És, però, l'epònim de Cavanilles el que ha persistit i constitueix una denominació acceptada actualment de la que s'han descrit moltes espècies (*The International Plant Names Index*²¹ n'inclou 94) (Figures 8 i 9), algunes durant les darreres dècades, com ara la *Condalia thomasi*, descrita per Fernández-Alonso el 1997.²²

Es pot consultar una àmplia informació sobre el gènere *Condalia* a l'esmentat IPNI²¹ així com a *The Plant List*²³. A la Taula 1, elaborada a partir de *The Plant List*, es recullen les diferents denominacions acceptades de *Condalia* així com els sinònims: entre elles trobem tant les *Condalia* de Ruiz i Pavón com la de Cavanilles.

Figura 7. Il·lustració que s'inclou juntament a la primera descripció del nou gènere *Condalia*, dedicat per A. Cavanilles a Antoni Condal, el 1799.²

Figura 8. *Condalia globosa* I.M. Johnst. (*Condalia* Cav.)

Figura 9. *Condalia microphylla* Cav. 1799.

Taula 1. Gènere *Condalia*: noms acceptats i sinònims (elaborada a partir de *The Plant List*.²³)

Noms acceptats	Sinònims
<i>Condalia brandegeei</i> I.M.Johnst.	<i>Condalia coriacea</i> Rchb.
<i>Condalia buxifolia</i> Reissek	<i>Condalia ferrea</i> (Vahl) Griseb.
<i>Condalia correllii</i> M.C.Johnst.	<i>Condalia globosa</i> subsp. <i>pubescens</i> (I.M.Johnst.) A.E.Murray
<i>Condalia ericoides</i> (A.Gray) M.C.Johnst.	<i>Condalia lanceolata</i> Ruiz & Pav.
<i>Condalia fasciculata</i> I.M.Johnst.	<i>Condalia latifolia</i> (Griseb.) M.Gómez
<i>Condalia globosa</i> I.M.Johnst.	<i>Condalia lineata</i> A.Gray
<i>Condalia globosa</i> var. <i>pubescens</i> I.M.Johnst.	<i>Condalia lineata</i> var. <i>erythrocarpa</i> Speg.
<i>Condalia henriquezii</i> Bold.	<i>Condalia lineata</i> var. <i>melanocarpa</i> Speg.
<i>Condalia hookeri</i> M.C.Johnst.	<i>Condalia lineata</i> var. <i>xanthocarpa</i> Speg.
<i>Condalia hookeri</i> var. <i>edwardsiana</i> (Carey) M.C.Johnst.	<i>Condalia maytenoides</i> (Phil.) Miers
<i>Condalia megacarpa</i> A.Cast.	<i>Condalia mexicana</i> var. <i>petalifera</i> M.C.Johnst.
<i>Condalia mexicana</i> Schlttdl.	<i>Condalia microphylla</i> var. <i>lineata</i> (A.Gray) Chodat
<i>Condalia microphylla</i> Cav.	<i>Condalia mucronata</i> (Griseb.) M.Gómez
<i>Condalia mirandana</i> M.C.Johnst.	<i>Condalia obovata</i> Hook.
<i>Condalia montana</i> A.Cast.	<i>Condalia obovata</i> var. <i>angustifolia</i> Loes.
<i>Condalia sonora</i> Henr.	<i>Condalia obovata</i> var. <i>edwardsiana</i> Carey
<i>Condalia spathulata</i> A.Gray	<i>Condalia obtusifolia</i> (Hook. ex Torr. & A. Gray) Trel.
<i>Condalia thomasiana</i> Fern.Alonso	<i>Condalia paradoxa</i> Spreng.
<i>Condalia velutina</i> I.M.Johnst.	<i>Condalia repens</i> Ruiz & Pav.
<i>Condalia viridis</i> I.M.Johnst.	<i>Condalia retusa</i> (Griseb.) M.Gómez
<i>Condalia warnockii</i> M.C.Johnst.	<i>Condalia sessilis</i> Ruiz & Pav.
<i>Condalia weberbaueri</i> G.Perkins	<i>Condalia spinosa</i> Spreng.
	<i>Condalia viridis</i> var. <i>reedii</i> Cory

Referències bibliogràfiques

1. Ruiz H, Pavón J. *Florae peruvianae, et chilensis prodromus, sive novorum generum plantarum peruvianarum, et chilensium descriptiones, et icones*. Descripciones y láminas de los nuevos géneros de plantas de la flora del Perú y Chile por don Hipólito Ruiz y Don Joseph Pavón, botánicos de la expedición del Perú, y de la Real Academia Médica de Madrid. Madrid: Imprenta de Sancha; 1794. p. 13.
2. Cavanilles AJ. Descripción de cinco géneros nuevos y de otras plantas con cinco láminas. *Anal Hist Nat Madrid*. 1799;1(9):39-40.
3. Botànica. (Accés el 10 de juliol de 2015.) Disponible a: www.encyclopedia.cat
4. González Bueno A. Pehr Löfving en el Orinoco: un discípulo de Carlos Linneo en el Orinoco (1754-1756). (Accés el 4 de juliol de 2015.) Disponible a: <http://www.rjb.csic.es/jardinbotanico/jardin/index.php?Pag=87>
5. Colmeiro M. La botànica y los botánicos de la Península Hispano-Lusitana. Estudios bibliográficos y biográficos. Madrid: Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra; 1858. p. 162.
6. Lucena Giraldo M. Laboratorio tropical: la expedición de límites al Orinoco. Madrid: Editorial CSIC; 1993.
7. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Benet Paltor i el gènere *Paltoria*. *Annals de Medicina*; en premsa.
8. Perera MA. El Orinoco domeñado. Frontera y límite. Guayana siglo XVIII. Ecología cultural y antropología histórica de una colonización breve e inconclusa, 1704-1817. Caracas: Consejo de Desarrollo Científico y Humanístico. Universidad Central de Venezuela; 2006.
9. Casaseca Mena B. Panorama de los estudios florísticos en España hasta mediados del siglo XIX. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca; 1978. p. 35.
10. González Bueno A, Rodríguez Nozal R. Plantas americanas para la España ilustrada: génesis, desarrollo y ocaso del proyecto español de expediciones botánicas. Madrid: Editorial Complutense; 2000. p. 32-3.
11. Ruiz López H. Relación del viaje hecho a los reynos del Perú y Chile por los botánicos y dibuxantes enviados para aquella expedición, extractado de los diarios por el orden que llevó en estos su autor Don Hipólito Ruiz. Publicado por primera vez por la Comisión de Estudios retrospectivos de Historia Natural de la Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales de Madrid y revisada y anotada por el vocal de la misma R. P. A. J. Barreiro, O.S.A. Madrid: Est. Tipografico Huelves y Compañía; 1931. p. 112, 116, 464, 465, 520.
12. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. L'opiat Masdevall. *Annals de Medicina*. 2008;91:91-5.
13. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Miquel Bernades i Claris. El gènere *Clarisia* i la *Clarisia volubilis*. *Annals de Medicina*. 2014;97:134-8.
14. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Francesc Micó: l'*Auricula ursi myconi* i el gènere *Miconia*. *Annals de Medicina*. 2012;95:30-5.
15. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. El gènere *Soliva*. *Annals de Medicina*. 2013;96:27-31.
16. Ruiz López H. Relación histórica del viaje, que hizo a los reynos del Peru y Chile el botánico D. Hipólito Ruiz en el año de 1777 hasta el de 1788 en cuya época regresó a Madrid. Segunda edición, enmendada y completada de todo lo que le faltaba, según la copia definitiva, inédita, del Manuscrito de D. Hipólito, hallada y copiada en el Departamento Botánico (Historia Natural) del Museo Británico por el Dr. Jaime Jaramillo-Arango. Tomo primero. Madrid: Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales; 1952.
17. Ruiz López H, Pavón J. *Systema vegetabilium florae peruvianae et chilensis, characteres Prodromi genericos differentiales, specierum omnium differentias, durationem, loca natalia, tempus florendi, nomina vernacula, vires et usus nonnullis illustrationibus interspersis complectens*. Madrid: Typis Gabrielis de Sancha; 1798. p. 28.
18. Ruiz López H, Pavon J. *Flora Peruviana, et Chilensis, sive, Descriptiones et icones plantarum Peruvianarum, et Chilensium, secundum systema Linnaeanum digestae, cum characteribus plurium generum evulgatorum reformatis auctoribus Hippolyto Ruiz, et Josepho Pavon*. Tomus 1. Madrid: Typis Gabrielis de Sancha; 1798. p. 54-5.
19. Cavanilles AJ. Icones et descriptiones plantarum, quae aut sponte in Hispania crescunt, aut in hortis hospitantur. Volumen VI. Matriti: Ex Regia Typographia (Eius operas dirigente Petro Iuliano Pereyra); 1801. p. 15, 16, 83, figura 525.
20. Ruiz H, Pavón J. Suplemento á la Quinologia, en el qual se aumentan las Especies de Quina nuevamente descubiertas en el Perú por Don Juan Tafalla, y la Quina naranjada de Santa Fé con su estampa: Añadese la Respuesta á la Memoria de las Quinas de Santa Fé, que insertó Don Francisco Zea en los Anales de Historia natural, y la satisfacion á los reparos ó dudas del Ciudadano Jussieu sobre los Géneros del Pródromo de la Flora del Perú y Chile. Por Don Hipólito Ruiz y Josef Pavon. Madrid: En la imprenta de la viuda e hijo de Marín; 1801.
21. Condalia. The International Plant Names Index. (Accés el 4 de juliol de 2015.) Disponible a: <http://www.ipni.org/>
22. Fernández-Alonso JL. Nueva especie de *Condalia* Cav. (Rhamnaceae) y notas sobre los géneros de la familia en la Flora de Colombia. *Caldasia*. 1997;19:101-8.
23. Condalia. The plant list. (Accés el 8 de juliol de 2015.) Disponible a: <http://www.theplantlist.org/browse/A/Rhamnaceae/Condalia/>